

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

БОЛЕЙКО ЄВА ВАДИМІВНА
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 332.142.4
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

Є. В. БОЛЕЙКО
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ПАЛАМАРЧУК Тетяна Миколаївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **БОЛЕЙКО Єва Вадимівна**
допущена до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від « _____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор _____
(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **БОЛЕЙКО Єва Вадимівна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання) (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

БОЛЕЙКО Є.В. Державна політика в сфері продовольчої безпеки. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування – Поліський національний університет, Житомир, 2023 р.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано основні наукові підходи щодо суті, значення та механізмів реалізації державної політики в сфері продовольчої безпеки, обґрунтовано необхідність модернізації механізмів публічного адміністрування безпекою продовольства в умовах кліматичних змін та нових геополітичних і природно-кліматичних викликів розвитку соціально-економічних систем. У другому розділі проведено діагностику інструментів реалізації продовольчої політики розвинених країн та України на різних рівнях публічного управління, дано оцінку ступеня ефективності заходів, які реалізують органи влади по покращенню якості, доступності і безпеки продовольства в територіальних громадах.

В третьому розділі визначено напрями модернізації політики держави в сфері продовольчої безпеки задля підвищення конкурентоспроможності підприємств, що виробляють продукцію продовольства та регіональної безпеки.

Узагальнено теоретичний, методичний та практичний інструментарій реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки.

Ключові слова: політика, держава, продовольство, безпека, продовольчий ринок, якість, доступність продовольства, модернізація, публічне управління.

SUMMARY

BOLEYKO Ye. State policy in the field of food security. – Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 281 - Public administration and administration - Polissia National University, Zhytomyr, 2023.

The qualification work analyzes the main scientific approaches to the essence, significance and mechanisms of implementation of the state policy in the field of food security, the necessity of modernization of mechanisms for public administration of food safety in the context of climate change and new geopolitical and natural-climatic challenges for the development of socio-economic systems is substantiated. The second section diagnoses tools for implementing food policy in developed countries and Ukraine at different levels of public administration, assesses the degree of effectiveness of measures implemented by the authorities to improve quality, availability and security of food in territorial communities. The third section defines the directions of modernization of the state policy in the field of food security in order to increase the competitiveness of enterprises producing food products and regional security. The theoretical, methodological and practical tools for implementing the State policy in the field of food security have been generalized.

Keywords: politics, state, food, security, food market, quality, availability of food, modernization, public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ	8
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	19
Висновки до розділу 2	31
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	32
Висновки до розділу 3	39
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	46

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах динамічних змін навколишнього середовища та життєдіяльності людини, під впливом екологічної і геополітичної світової кризи, питанням публічного адміністрування безпеки продовольства приділяється особлива увага в більшості розвинених країн. Особливу актуальність, пролеми безпеки продовольства, набули в Україні, на фоні поглиблення екологічних і економічних викликів, пов'язаних з воєнною агресією і кризовим станом продовольчих ринків. З іншого боку, реалізація цілей сталого розвитку та подолання кризових явищ у всіх сферах життєдіяльності людини і територіальних громад потребують ефективної політики держави в сфері безпеки, доступності і якості продовольства. Це може бути забезпечено шляхом підвищення ефективності функціонування продовольчого сектору економіки України на загальнонаціональному та регіональному рівнях та через впровадження інноваційних інструментів публічного адміністрування в сфері виробництва та переробки продовольства.

В умовах воєнного стану, національний та регіональний розвиток агропродовольчого комплексу потребує фінансової, організаційної та економічної підтримки органами влади у створенні умов стабільної діяльності і підвищення конкурентоспроможності підприємств, активізації науковців та громадскості в питаннях контролю за якістю та безпекою продовольства. Українські харчові підприємства повинні стати локомотивом розвитку продовольчого ринку та основним агентом в реалізації вектору євроінтеграційних перспектив України, визначати зовнішню політику держави.

У структурі національної безпеки держави безпечене продовольство та стабільність продовольчого бізнесу обіймають центральні позиції, так як визначають економічний, соціальний і екологічний розвиток суспільства. Якісна і безпечна харчова продукція має відповідати критеріям конкурентоздатності на національному і світових ринках, що визначається

результативністю політики держави по забезпеченню фінансової стійкості продовольчого бізнесу, формуванню матеріально-технічного та людського потенціалу галузі, створенню сировинної бази та розвитку інфраструктури, це запорука і гарантія безпечності та якості продовольства. Конкурентоспроможні і якісні продукти продовольства мають бути в кількості достатній для задоволення потреб споживачів і формувати основу державного продовольчого експорту, враховуючи природно-кліматичне і політико-географічне розташування України.

Питаннями державного управління продовольчою безпекою на національному та регіональному рівнях займалися ряд вчених, а саме: О. М. Волков, І. Г. Кукукін, С. В. Климов, В. В. Ковальов, Є. В. Серов, І. С. Ушачов, А. Маршалл, Р. Акофф, І. Ансофф, П. Друкер, Д. Кліланд, Е. Харрод, В. Чандлер, які проводили комплексні дослідження теоретичних і практичних основ публічного управління продовольчою безпекою, як на територіальному так і національному рівнях.

Метою кваліфікаційної роботи є узагальнити теоретико-методичні та практичні підходи до реалізації державної політики в сфері продовольчої безпеки та запропонувати напрями її модернізації в умовах природно-кліматичних і геополітичних змін.

Відповідно до поставленої мети в кваліфікаційній роботі вирішено ряд завдань:

- дослідити теоретичні та методичні підходи до критеріїв результативності управління продовольчою безпекою;
- проаналізувати інструменти публічного менеджменту в сфері продовольчої безпеки в Україні у порівнянні з зарубіжним досвідом;
- визначити стан механізмів управління та адміністрування продовольчою безпекою Житомирського регіону;
- дати пропозиції по модернізації політики держави в сфері продовольчої безпеки.

Предметом кваліфікаційної роботи стали актуальні питання модернізації політики держави в сфері продовольчої безпеки в умовах природно-кліматичних і геополітичних змін.

Об'єктом дослідження є процес реалізації продовольчої політики держави в напрямку продовольчої безпеки країни в цілому, а також на територіальному рівні.

Методами дослідження виступили системні наукові підходи і методологія системного аналізу безпекових питань, а саме, було застосовано інструменти порівняння, аналогії, індукції та дедукції, експерименту, моделювання, абстрагування, моніторингу, оцінювання досвіду механізмів реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості застосування пропозицій автора по модернізації політики держави в сфері продовольчої безпеки в практичній діяльності публічного менеджменту.

Структура та обсяг роботи. Робота включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 41 сторінці. Список використаних джерел включає 48 праць.

РОЗДІЛ 1.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ

Цілі сталого розвитку інтегрують економічне, соціальне та екологічне середовище в глобальній перспективі, це інструмент постійного зростання потенціалу соціально-економічних систем. Цей інструмент може задовольнити зростаючі потреби теперішнього та майбутнього поколінь в якісних і безпечних продуктах харчування, сформувати механізми зі створення оптимальної територіально-галузевої структури. Така політика забезпечить стале використання факторів навколишнього середовища, сприятиме скороченню споживчих витрат, стане засобом відновлення і збереження біологічної рівноваги і здоров'я людини і навколишнього середовища.

Покращення якості управління продовольчою безпекою, в умовах сталого розвитку країни та її регіонів, це домінуюча світова тенденція публічного менеджменту, яка повинна забезпечити перехід бізнесу на стійкий розвиток, на активно функціонуючу продовольчу систему спроможну подолати проблеми негативних впливів на продовольчу безпеку регіонів та екологічних систем. Таким чином, прагнення України до євроінтеграції, до отримання статусу повноправного партнера у європейському та світовому співтоваристві, передбачає вирішення проблем продовольчої безпеки на всіх рівнях публічного адміністрування [3].

Світова практика показує, що лише держава, яка може гарантувати забезпечення людей якісними і безпечними продуктами харчування в умовах природно-кліматичних і геополітичних викликів, здатна проводити ефективну публічну політику. Потреби продовольчої безпеки України вимагають підтримання належного рівня продовольчого самозабезпечення, передбачають використання інструментів державної підтримки вітчизняних виробників продуктів харчування та заходи контролю за динамікою імпорту для захисту власних виробників та інтересів держави.

Надійність продовольчої безпеки держави визначається, як здатністю до повного самозабезпечення продуктами харчування, так і наявністю фінансових ресурсів на імпорт якісного продовольства, крім того, в кожному регіоні України, існують специфічні територіальні та виробничі системи, які характеризуються певним складом і будовою, мають значні біологічні, соціальні і економічні підсистеми виробництва, що потребує специфічних інструментів адміністрування. Вони взаємопов'язані і взаємозалежні, і повинні бути розроблені таким чином, щоб взаємно посилювати і доповнювати один одного в напрямку сталого використання та експлуатації природно-ресурсного потенціалу призначеного на виробництво і переробку продовольства [4].

З іншого боку, пріоритет переходу регіонів в Україні до моделі сталого розвитку полягає в тому, що інтереси соціуму, науково-технічного прогресу, збереження навколишнього середовища та розвитку економіки повністю повинні бути збалансовані, виважені та оптимізовані для покращення максимально можливого обсягу соціальних, екологічних, економічних, виробничо-технічних та технологічних показників забезпечення продовольчої безпеки. Тому при прийнятті управлінських рішень потрібна комплексність підходів з раціонального використання та збереження ресурсів та навколишнього середовища. Отже сталий розвиток регіонів визначає покращення якості життя людей у межах можливостей функціонування екосистем на основі стійкості соціально-економічних процесів та умов виробництва екологічних та безпечних продуктів харчування [6].

У зв'язку з чим, регіональні та місцеві органи влади мають забезпечувати економічну, соціальну та екологічну інфраструктуру на ринку продуктів харчування, ефективно адмініструвати та підтримувати їх якість, визначати напрями модернізації продовольчої політики та впроваджувати стандарти у сферах національного, регіонального та місцевого ресурсно-екологічного контролю, формувати пріоритети підвищення продовольчої безпечності регіонів. В основі політики держави управління безпекою продуктів харчування має бути сталий розвиток регіонів на основі реалізації принципів:

- охорони та підтримання належного стану природно-ресурсного середовища регіону процесі соціально-економічного та екологічного розвитку;
- встановлення суворої відповідальності за погіршення стану навколишнього середовища;
- здійснення організаційно-практичних заходів щодо екологізації господарської діяльності, усунення небезпек та джерел негативного впливу людини на навколишнє середовище та якість продуктів харчування;
- забезпечення загальнодоступності населення та організацій до екологічної інформації про небезпечні матеріали та діяльність;
- проведення експертної оцінки можливого впливу на навколишнє середовище всіх видів діяльності, які можуть негативно впливати на навколишнє середовище;
- залучення організацій та всіх категорій населення для досягнення цілей стійкого розвитку[7].

Отже, ці принципи слід враховувати при розробці та затвердженні нормативно-правових актів та соціально-економічних програм розвитку регіонів, при забезпеченні скоординованої діяльності державних та місцевих органів влади для вирішення практичних проблем використання виробничо-ресурсного потенціалу, оптимізації територіального устрою для забезпечення безпечного харчування та екологічної безпеки, розвитку продуктивних сил, збереження соціально-економічної стабільності регіону. Розвиток агропродовольчого сектору регіонів є основою продовольчої безпеки населення в територіальних громадах, засіб забезпечення раціональних норм харчування.

Стратегія і тактика формування продовольчої безпеки України на загальнонаціональному та регіональному рівнях, в умовах невизначеності факторів територіального розвитку та посилення воєнної агресії, є особливо актуальними проблемами для задоволення потреб продовольчих підприємств в створенні державою умов підвищення конкурентоспроможності, вибору форм власності та методів господарювання, напрямів використання прибутків тощо,

на національному та регіональному рівні. Виділяють наступні показники ступеня продовольчої безпеки населення:

- ступінь задоволеності споживачів в продуктах харчування;
- відповідність дієтичним вимогам;
- мінімізація шкідливих речовин;
- рівень фізичної і економічної доступності різних категорій продуктів харчування для населення;
- стабільність цін на продовольчому ринку;
- незалежність продовольчого ринку територіальних громад;
- наявність інфраструктури реалізації продовольчих товарів;
- матеріальне забезпечення агропродовольчого комплексу імпорними поставками обладнання і технологій;
- рівень і темп розвитку галузей вітчизняного агропродовольчого сектору, можливість його до розширеного відтворення;
- розміри стратегічних запасів продовольства в державному резерві та наявні харчові запаси.

Основними показниками продовольчої безпеки територіальних громад є наступні:

- обсяг і структура кінцевого споживання продуктів харчування з раціональними фізіологічними нормами споживання;
- виробничий потенціал сфер агропродовольчого бізнесу, який достатній для виробництва основних продуктів харчування в обсязі необхідному для повноцінного харчування населенням та для безпечного рівня регіонального експорту;
- показники імпортозаміщення продуктів харчування;
- обсяг і структура експорту та імпорту продовольства на безпечному рівні для регіону, які визначені можливостями забезпечити вигідне виробництво основних продуктів харчування в регіон;
- якість та безпечність харчових продуктів з дотриманням санітарно-гігієнічних, еколого-епідеміологічних норм споживання [7].

Таким чином, підтримання продовольчої безпеки, як в країні в цілому так і в територіальних громадах потребує розвитку механізмів управління локальними продовольчими ринками та їх інфраструктурою, з врахуванням вимог населення до якості продуктів харчування за раціональними нормами споживання. Основна вимога до якості харчових продуктів це безпека, яка гарантує відсутність забруднень, токсинів або будь-яких інших речовин, які можуть утворювати загрозу для здоров'я та життя людини. Оптимальне забезпечення повноцінним харчуванням є непорушною умовою і передумовою для зміцнення безпеки для здоров'я громадян та визначення напрямів політики держави в сфері продовольчої безпеки. Державні органи повинні контролювати безпечність та якість продовольства на основі перевірки кінцевої продукції підприємств, які займаються виробництвом і переробкою продовольства в територіальних громадах та в Україні в цілому[8].

Як показує досвід державного управління розвинених країн, в механізмах адміністрування продовольчих ринків почала домінувати тенденція до усвідомлення важливості комплексного підходу до контролю за всім харчовим ланцюгом та технологіями пов'язаними з безпекою харчових продуктів. Враховуючи те, що в останні роки органи контролю харчових продуктів у багатьох європейських країнах зазнали реорганізації і стали єдиною системою, авідповідальність за весь харчовий ланцюг – «від ферми до споживача» концентрується переважно на рівні місцевих влад. Таким чином, в умовах поглиблення воєнн-політичної та природно-кліматичної кризи, Україна повинна створити платформу для імплементації досвіду політики продовольчої безпеки через створення єдиної системи контролю. Ця система має багато переваг і заслуговує на те, щоб її рекомендувати для кожного регіону України [9].

Існуюча в Україні система регулювання харчових продуктів і безпеки їх споживання в основному залежить від правового визначення того, що є небезпечним продуктом, якості програм забезпечення виконання правил, щодо вилучення небезпечних продуктів з продовольчого ринку та застосування

санкцій до тих, хто порушує відповідні нормативні стандарти. Однак, сьогодні це не дуже ефективний інструмент, оскільки контроль готової продукції може ніколи не буде достатньо повним, щоб забезпечити якісну оцінку ступеня забруднення продовольства, а безпечність потрібно контролювати через готову продовольчу продукцію. Низький рівень відповідальності за порушення стандартів, правил реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки не покращують ситуацію, щодо якості харчових продуктів в країні.

Як показує успішний досвід розвинених країн, проблема покращення якості та безпеки харчових продуктів вирішується на регіональному рівні шляхом формування ефективної регіональної політики для об'єднання інтересів власників засобів виробництва, підприємств, управлінських структур, інститутів громадянського суспільства для досягнення високої конкурентоспроможності, якості та безпеки продовольчої продукції. Таким чином, Україні потрібно сформувати і забезпечити реалізацію Комплексних регіональних програм забезпечення якості та безпеки харчових продуктів, які повинні включати:

- вирішення питань удосконалення механізмів захисту регіональних продовольчих ринків від неякісних і небезпечних продуктів;

- створення економічних, інституційних та соціальних умов та механізмів реалізації заходів покращення якості харчових продуктів та навколишнього середовища;

- формування комплексної системи управління, як найефективнішого інструменту забезпечення якості і безпечності продукції, що відповідає вимогам та очікуванням споживачів [10].

Таким чином, питання підвищення якості та безпечності харчових продуктів лежать в площині ефективної регіональної агро-продовольчої політики, оптимального визначення її пріоритетів і конкретних заходів по реалізації. В цих умовах публічність, прозорість та відкритість управління мають стати важливими принципами регіональної політики в галузі якості та безпеки харчових продуктів, стати ефективним способом для контролю за

дотриманням якості харчових продуктів та доступності їх для суспільства. Сьогодні, основними умовами результативності політики продовольчої безпеки в регіонах є: економічна доступність продуктів харчування, раціональне поєднання продуктів харчування місцевого виробництва і продуктів, що імпортуються, як частина єдиного споживчого кошика населення, відсутність міжрегіональних торгових бар'єрів в поставках продовольства. Потрібно враховувати, що при розробці комплексних регіональних програм повинен враховуватись стан споживання продуктів харчування в регіоні, що оцінюється через систему показників:

- склад і структура населення країни та регіонів;
- вартість проживання, вартість мінімального продуктового кошика, порівняно із середньомісячною заробітною платою та добробутом інших регіонів і країн;
- розміри виплат, середньої пенсії, заробітної плати;
- кількість осіб з доходами, нижчими за прожитковий мінімум;
- частка витрат з сімених бюджетів населення на купівлю продуктів харчування в структурі загальних витрат;
- розподіл доходів у суспільстві;
- співвідношення місячного раціону харчування з раціональними нормами;
- рівень і динаміка цін на продукти харчування;
- розвиток інфраструктури торгівлі продуктами харчування та структура роздрібною торгівлі [11].

Розвиток системи продовольчої безпеки в регіон передбачає комплексний управлінський підхід, який включає не тільки аналіз соціально-економічних та екологічних умов в регіоні в контексті продовольчої безпеки, а й взаємодію між основними агентами системи, включаючи попит та пропозицію на ринку продовольчих товарів, управління поставками, формування інструментів сприяння створенню інфраструктури продовольчого забезпечення, заходи зростання продуктивності праці тощо.

Дослідження виявило, що показники розширеного відтворення є основою для моніторингу ступеня продовольчої безпеки регіону та розвитку механізмів управління її забезпеченням. Отже, основним пріоритетом реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки є підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника продуктів харчування через розвиток великого внутрішнього продовольчого ринку, насичення внутрішнього споживчого ринку конкурентоспроможними товарами і поступове заміщення імпорту вітчизняною продукцією. Це необхідно не тільки для того, щоб забезпечити економічну та продовольчу безпеку регіону та країни в цілому, а й для боротьби з безробіттям, для стабілізації доходів як споживачів, так і виробників, що сприяє збільшенню дохідної частини бюджетів усіх рівнів і викликає розширення економіки.

Потрібно констатувати, що вектор на євроінтеграцію має теж особливе значення для вирішення питань продовольчої безпеки, так інтеграційні процеси посилять економічний та соціальний розвиток держави та її регіонів, забезпечать трансформаційні процеси в агропродовольчому секторі, зосередять увагу публічних інститутів на якості і безпечності продовольства, сприятимуть впровадженню міжнародних стандартів якості і безпеки продовольства. У зв'язку з чим, державне управління національними та регіональними системами моніторингу якості і безпечності харчових продуктів повинне стимулюватиме місцевий бізнес до виробництва «здорової» їжі, створити умови для подолання технічних перешкод для просування продукції на зовнішні ринки, підвищити авторитетність вітчизняних виробників продовольства, покращити критерії оцінки стану громадського здоров'я [12].

Національна та регіональна продовольча безпека, науковцями і практиками, сьогодні ототожнюється з таким станом суспільства, який всім громадянам гарантує реалізацію права на достатнє, збалансоване та безпечне харчування, територіям гарантує сталість розвитку харчової галузі, свободу і прибутковість господарсько-економічної діяльності продовольчого бізнесу,

покращення його матеріально-технічної бази, мінімізацію всіх видів екологічних і соціальних ризиків, рисунок 1.1.

Рис. 1.1. Напрями політики держави в сфері продовольчої безпеки

Джерело: сформовано автором на основі [20].

Як видно з рисунку 1.1 політика продовольчої безпеки передбачає підвищення здатності країни до сталого розвитку, посилення інвестиційної привабливості харчової галузі, удосконалення технологій виробництва, потребує прискорення науково-технічного прогресу, заохочує активізацію зовнішньоекономічної діяльності держави на світових продовольчих ринках, забезпечення фінансової стабільності, енергетичної незалежності; зростання рівня життя населення та соціально-екологічних стандартів життєдіяльності територіальних громад [20].

Як показує світовий досвід реалізації політики держав в сфері продовольчої безпеки, глобалізація процесу управління продовольчою безпекою забезпечує гарантії стабільного і достатнього продовольчого забезпечення, посилює збалансованість відносин на продовольчих ринках усіх рівнів, координує зусилля по вирішенню проблем сталого розвитку в територіальних громадах, сприяє забезпеченню попиту громадян на безпечні і

якісні продукти харчування. Таким чином, Україні потрібно посилити вплив всіх рівнів публічного управління на політику в сфері продовольчої безпеки, що потребує модернізації механізмів адміністрування по удосконаленню діяльності державних інститутів влади та політичної сфери при прийнятті управлінських рішень.

Таблиця 1.1

Рівні та суб'єкти політики держави в сфері продовольчої безпеки

	Рівні управління продовольчою безпекою	Суб'єкти	Функції суб'єктів
1.	Глобальний	Міжнародні організації та спеціалізовані інститути	Економічна глобальна стабілізація, що забезпечує необхідні і достатній рівень людського розвитку через формування і реалізацію проектів і програм посилення безпеки і якості продуктів харчування.
2.	Регіональний	Регіональні інститути влади і громадянського суспільства	Сприяння соціально-економічному розвитку регіонів
3.	Міждержавний	Міждержавні інститути влади	Управління міждержавними угодами у питаннях продовольчої безпеки
4.	Національний	Урядові національні інститути влади та громадянського суспільства	Національна стабілізація економічних процесів на продовольчих ринках
5.	Локальний	Локальні інститути влади та громад	Управління виробництвом і постачанням продуктів харчування, систематичний контроль за якістю харчових продуктів
6.	Соціальні групи	Соціальні групи	Управління забезпеченням достатнього рівня доходів для придбання якісних і безпечних продуктів харчування
7.	Домашні господарства	Домашні господарства	Придбання та використання продуктів харчування, організація збалансованого харчування

Джерело: адаптовано автором на основі [36].

Таблиця 1.1 відображає функції всіх рівнів управління продовольчою безпекою, а також роль суб'єктів в організації та реалізації політики продовольчої безпеки, які знаходяться у взаємозалежності і взаємодії по вирішенню проблем посилення продовольчої безпеки через збільшення чинників по самозабезпеченню продуктами харчування. При стабільному

безперервному самозабезпеченні продуктами харчування на всіх рівнях управління відбувається позитивний мультиплікаційний вплив на розвиток соціально-економічної системи в цілому і її регіонів по забезпеченню продуктами харчування. Політика держави в сфері продовольчої безпеки регіонів і країни, повинна бути розрахована на врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, починаючи від потреб пересічних громадян і завершуючи загальнонаціональними, регіональними та територіальними інтересами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Дослідження теоретичних основ політики держави в сфері продовольчої безпеки показало необхідність виділення ряду специфічних проблем, що виникли в умовах природно-кліматичних і геополітичних викликів, а саме:

- урядовим інститутам на всіх рівнях управління потрібно сформулювати системи управління продовольчою безпекою і самозабезпеченням територіальних громад необхідними обсягами безпечної і якісної продовольчої продукції;

- органам публічної влади в регіонах, які не забезпечують самозабезпечення продуктами харчування, необхідно визначити критичні норми та рівні продовольчої залежності та оцінити ступінь загроз для розробки комплексних програм імпортозаміщення;

- враховуючи, що продовольча незалежність регіонів потребує самозабезпеченості продуктами харчування, потрібно активізувати внутрішні виробничі потужності, при яких регіони зможуть забезпечити продовольчу безпеку.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Кожний орган управління та кожна публічна особа, прямо або опосередковано залучені до харчового ланцюга від ферми до столу і несуть спільну відповідальність за безпеку їжі. Сучасна «система харчової безпеки» включає виробників, переробників, вантажовідправників, роздрібних торговців, виробників їжі та споживачів. Уряд відіграє важливу роль, встановлюючи стандарти та контролюючи їх дотримання. Допоміжні ролі відіграють торгові та споживчі організації, які формують політику, а також професійні організації та академічні установи, які займаються дослідженнями та освітою в сфері продовольчої безпеки. Сьогодні, також велика відповідальність лежить на споживачах, які повинні усвідомлювати рівень безпеки харчових продуктів, які вони купують, і які повинні поводитися з ними відповідно до потреб власного здоров'я.

Система безпеки харчових продуктів в нашій країні складна і багаторівнева, таким чином роль уряду також є складною, фрагментарною та багато в чому нескоординованою, особливо складними виявились задачі підтримки продовольчої безпеки в умовах воєнної агресії. Війна дестабілізувала діяльність системи нагляду та звітності за безпекою харчових продуктів, ресурсами та законодавчими повноваженнями для визначення надійних поточних показників харчових небезпек тощо. Публічним інститутам потрібно відновити основні характеристики результативності існуючої системи безпеки харчових продуктів в Україні, включаючи регулювання, нагляд, дослідження, розробку рекомендацій та освіту споживачів та міжнародні аспекти [24].

У цьому контексті важлива імплементація досвіду західних країн по інструментах державної політики в сфері продовольчої безпеки. Так, в США,

щонайменше дюжина федеральних агенцій, які виконують понад 35 законів, складають федеральну частину системи безпеки харчових продуктів. Двадцять вісім комітетів Палати представників і Сенату здійснюють нагляд за цими статутами. Основними комітетами Конгресу, відповідальними за безпеку харчових продуктів, є Комітет сільського господарства та Комітет торгівлі в Палаті представників; Комітет сільського господарства, харчування та лісового господарства та Комітет праці та людських ресурсів у Сенаті; а також підкомітети Палати представників і Сенату з питань сільського господарства, сільського розвитку та відповідних установ [33].

Чотири агенції відіграють важливу роль у здійсненні регуляторної діяльності з безпеки харчових продуктів: Управління з контролю за продуктами й ліками (FDA), яке є частиною Департаменту охорони здоров'я та соціальних служб (DHHS); Служба безпеки та інспекції харчових продуктів (FSIS) Міністерства сільського господарства США (USDA); Агентство з охорони навколишнього середовища (EPA); і Національна служба морського рибальства (NMFS) Міністерства торгівлі. Розроблено понад 50 міжвідомчих угод, які пов'язують діяльність різних відомств [37].

FDA має юрисдикцію над внутрішніми та імпортованими харчовими продуктами, за винятком продуктів з м'яса та птиці. Центр безпечності харчових продуктів і прикладного харчування (CFSAN) FDA прагне забезпечити, щоб ці продукти були безпечними, санітарно-гігієнічними, поживними, корисними та чесно та належним чином марковані. CFSAN здійснює юрисдикцію над підприємствами з переробки харчових продуктів і несе відповідальність за схвалення та нагляд за харчовими препаратами для тварин, кормовими добавками та всіма харчовими добавками (включаючи барвники, консерванти, упаковку харчових продуктів, дезінфікуючі засоби та добавки для котлової води), які можуть стати частиною харчових продуктів. CFSAN забезпечує дотримання допусків для залишків пестицидів, встановлених EPA, і поділяє з FSIS відповідальність за яєчні продукти [33].

Статут FDA надає юрисдикцію CFSAN над ресторанами на рівні країни і територіальних громад, агентство забезпечує лідерство в державному регулюванні роздрібною торгівлею та інституційним харчуванням через розробку моделі Харчового кодексу, який воно рекомендує прийняти регіонам та громадам.

FDA несе наглядову відповідальність за 53 000 місцевими закладами харчування, щорічно витрачає 2728 людино-років діяльності з безпеки харчових продуктів, витрачає приблизно 23,5 відсотка бюджету FDA на ці потреби. Щорічно, приблизно 203 мільйони доларів іде на нагляд за безпекою харчових продуктів, оцінку ризику, дослідження, інспекцію та освіту із загального бюджету FDA. Найбільша частка бюджету FDA спрямована на його нехарчові обов'язки, включаючи ліки, косметику та медичне обладнання, в культурі агентства та його суспільному іміджі домінує місія схвалення ліків [33].

FSIS прагне забезпечити, щоб м'ясо та продукти з птиці для споживання людиною були безпечними, корисними та правильно марковались, якщо вони переміщуються на міждержавному рівні і виступають товаром міжнародної торгівлі, для цього біля 7400 інспекторів FSIS відповідають за інспектування 6200 заводів із забою та переробки м'яса та птиці шляхом безперервної перевірки туш за тушок під час забою, проводять щоденну перевірку під час обробки. FSIS несе відповідальність разом з FDA за безпеку яєць із непошкодженою шкаралупою та оброблених яєчних продуктів, контролює жорсткі законодавчі вимоги до безперервних перевірок, бюджет FSIS на перевірку приблизно в чотири рази перевищує бюджет FDA[44].

Хоча фахівці вважають, що перевірка кожної туші тварини більше не є найкращим чи найефективнішим засобом запобігання хворобам харчового походження, контроль є обов'язковим за законом і тому повністю фінансується державою. Через розподіл юрисдикції між FDA та USDA за товарними лініями деякі харчові продукти, які можуть сприйматися споживачами як схожі, регулюються по-різному залежно від їх вмісту. Найбільш цитованим прикладом

є піца, яка регулюється FDA, якщо вона не покрита 2 або більше відсотками вареного м'яса або птиці, у цьому випадку вона регулюється USDA. Це означає, що інспекція на підприємствах з виробництва піци повинна проводитися одночасно двома різними інспекторами з різних установ відповідно до двох наборів інструкцій [44].

EPA ліцензує всі продукти, які вміщують пестициди і встановлює допуски для залишків пестицидів у харчових продуктах і кормах для тварин, вона несе відповідальність за безпечне використання пестицидів, а також миючих засобів і засобів для дезінфекції харчових рослин, щоб захистити людей, які працюють з ними та навколо них, і захистити населення від впливу через повітря, воду, застосування вдома та в саду, а також здоров'я при вживанні харчових продуктів. EPA також несе відповідальність за захист від інших хімічних і мікробних забруднювачів навколишнього середовища в повітрі та воді, які можуть загрожувати безпеці харчових продуктів, обидві програми забезпечуються через співпрацю з державними та місцевими органами [45].

Служба сільськогосподарського маркетингу (AMS), Управління з інспекції зерна, пакувальників і тваринницьких дворів (GIPSA) і Служба інспекції здоров'я тварин і рослин (APHIS) Міністерства сільськогосподарства США здійснюють контроль за маркетинговими та регуляторними програмами Міністерства сільськогосподарства США. Разом вони відіграють непряму роль у безпечності харчових продуктів і більш безпосередню роль у маркетингу, нагляді, зборі даних та забезпеченні якості. Центри з контролю та профілактики захворювань (CDC) DHHS займаються наглядом і розслідуванням хвороб, пов'язаних із споживанням їжі, на підтримку регулятивних місій USDA та FDA, а федеральна торгова комісія, регулюючи рекламу харчових продуктів, відіграє непряму роль у регулюванні безпеки харчових продуктів [31].

Декілька інших федеральних агентств мають менші, але важливі регулятивні обов'язки щодо безпеки харчових продуктів. Наприклад, Бюро

алкоголю, тютюну та вогнепальної зброї Міністерства фінансів відповідає за нагляд за виробництвом, розповсюдженням і маркуванням алкогольних напоїв, за винятком вин, що містять менше 7 відсотків алкоголю, за які відповідає FDA. Митна служба департаменту допомагає іншим установам у забезпеченні безпеки та якості імпортованих харчових продуктів.

Державні та місцеві департаменти охорони здоров'я несуть відповідальність за нагляд на державному та місцевому рівнях, ступінь якої змінюється залежно від юрисдикції. Штати та території мають окремі департаменти охорони здоров'я та сільського господарства. Крім того, багато округів і багато міст мають паралельні агентства. Загалом понад 3000 державних і місцевих установ несуть відповідальність за безпеку харчових продуктів для підприємств роздрібної торгівлі продуктами харчування. У багатьох юрисдикціях існує суперечність між повноваженнями департаменту сільського господарства та охорони здоров'я, що багато в чому відображає не координованість у федеральних юрисдикціях, щодо безпеки харчових продуктів [33].

У більшості державних і місцевих юрисдикцій саме департамент охорони здоров'я здійснює контроль над ресторанами, але департамент сільського господарства має владу над супермаркетами. Таким чином, ресторан у супермаркеті може бути підпорядкований департаменту сільського господарства, тоді як окремий ресторан у тій самій мережі підпорядковуватиметься департаменту охорони здоров'я. Подібно до FDA та USDA, департаменти охорони здоров'я та сільського господарства в одній юрисдикції зазвичай керуються різними статутами, використовують різні методи та стандарти та мають різну організаційну культуру, яка впливає на їх регулятивну позицію [32].

Штати несуть відповідальність за перевірку м'яса та птиці, що продаються в штаті, де вони вироблені, але FSIS стежить за процесом. Закон про здорове м'ясо 1967 року та Закон про здорові продукти з птахівництва 1968 року вимагають, щоб програми інспекції штату «принаймні дорівнювали»

федеральним програмам інспекції. Якщо штат вирішує припинити свої програми інспекції або не може підтримувати стандарт то FSIS має взяти на себе відповідальність за інспектування. У кількох штатах державні службовці проводять інспектування на деяких федеральних підприємствах згідно з угодами про співпрацю між федеральними штатами.

Харчовий кодекс FDA містить наукові стандарти та вказівки, які штати та громади можуть приймати щодо безпеки харчових продуктів у ресторанах та закладах харчування. Кодекс містить стандарти температури для приготування, охолодження, розігрівання та зберігання їжі. Він також рекомендує інспекторам відвідувати ресторани кожні півроку. Кожен штат або місцевість може прийняти за основу будь-який або весь кодекс у своїх законах чи постановах, незважаючи на те, що нещодавно було досягнуто певного прогресу в напрямку більш широкого впровадження типового кодексу [26].

Багато частин поточної системи забезпечення безпеки харчових продуктів знаходяться на ранніх стадіях переходу до програм аналізу ризиків і критичних контрольних точок (НАССР). Керівництво FSIS, FDA та промисловості були позитивно оцінені суспільством, щодо внесення цієї фундаментальної зміни в систему запобігання небезпекам в харчовій сфері. Наукове співтовариство визнає, що використання систем НАССР у виробництві, переробці, розподілі та приготуванні харчових продуктів є інноваційним підходом до підвищення безпеки харчових продуктів. Повністю запроваджені програми НАССР істотно підвищують ефективність системи. Програми НАССР використовують систематичний підхід для виявлення мікробіологічних, хімічних і фізичних небезпек у постачанні харчових продуктів і встановленні критичних контрольних точок, які усувають або контролюють такі небезпеки, також державний контроль ефективно протидіє небезпекам. Система НАССР запроваджує методи контролю за небезпекою харчових продуктів, тоді як традиційні процедури перевірки та тестування не завжди результативні для виявлення та контролю забруднювачів, які епізодично поширені в продуктах харчування та невидимі [27].

Впровадження НАССР є відповідальністю виробників харчових продуктів, переробників, дистриб'юторів і споживачів. Роль уряду полягає в тому, щоб забезпечити належне впровадження програм НАССР у всьому безперервному постачанні харчових продуктів шляхом оцінки планів та перевірки записів, що вказують на моніторинг критичних контрольних точок. Реалізація цього інноваційного підходу вимагає серйозних освітніх зусиль і культурних змін серед федеральних інспекторів, належних ресурсів для ефективного, результативного та безперебійного впровадження перевірок на основі НАССР.

Канада, Австралія та Нова Зеландія нещодавно доклали зусиль для реформування децентралізованих систем контролю за безпекою харчових продуктів. Європейське співтовариство та Сполучене Королівство здійснили попередні кроки до централізації своїх зусиль з безпеки харчових продуктів. Незважаючи на те, що стимули для цих зусиль відрізняються від країни до країни, очевидно, що є деякі спільні цілі, які включають забезпечення єдиного, консолідованого фокусу зусиль щодо безпеки харчових продуктів реалізуються. Вони впливають на підвищення ефективності політики та зниження витрат, посилюють реагування на сучасні наукові розробки, використання зовнішнього досвіду, а також сприяння виходу на зовнішні ринки продуктів харчування. Було вжито заходів, спрямованих переважно на захист інтересів виробників, переробників і регуляторів, а не на здоров'я населення, але певні переваги для здоров'я враховані [34].

Канадський уряд об'єднав усі федеральні служби інспекції харчових продуктів і служби карантину в єдине федеральне агентство інспекції харчових продуктів — Канадське агентство інспекції харчових продуктів (CFIA). Цілями CFIA є гармонізація стандартів між федеральними, провінційними та муніципальними органами влади. Створення єдиної системи покращує контроль і забезпечує ефективність імпорту та експорту; забезпечує підвищення міжнародної конкурентоспроможності канадської харчової промисловості та продукції. Агентство розробило інтегровану систему

інспекції, оптимізовану інспекцію харчових продуктів і стратегію здоров'я рослин і тварин для всього харчового ланцюга від вхідних матеріалів до виробництва до роздрібної торгівлі та споживання, делегувало контрольну діяльність органам місцевого самоврядування в громадах.

Австралія та Нова Зеландія заснували Управління з питань харчових продуктів Австралії Нової Зеландії для розробки та впровадження єдиних харчових стандартів для двох країн. Європейська комісія створила Управління харчових продуктів і ветеринарії для моніторингу гігієни харчових продуктів, ветеринарного здоров'я та імплементації законодавства про здоров'я рослин у межах Європейського Союзу, а також застосувала процедури оцінки ризиків для встановлення пріоритетів контролю. У Сполученому Королівстві, де відповідальність за безпеку харчових продуктів розподілена між Департаментом охорони здоров'я та Міністерством сільського господарства, рибальства та продовольства, уряд заснував незалежне Агентство харчових стандартів MAFF [45].

Процес глобалізації торгівлі харчовими продуктами, також створив додаткові можливості для міжнародного співробітництва з оцінки та реагування на проблеми безпеки харчових продуктів. Кодекс Аліментаріус є, мабуть, найвідомішим міжурядовим проектом, який керується потужним бажанням досягти єдиних нормативних стандартів в інтересах торгівлі, він також сприяє підвищенню стандартів безпеки харчових продуктів у багатьох країнах, Кодекс і подібні заходи допомагають регуляторним органам підтримувати відносно безпечний імпорту продуктів харчування.

Постійна інтернаціоналізація продовольчого постачання становить для урядів країн особливу проблему, оскільки міжнародний рух харчових продуктів різко зріс за останні роки, виникли питання про здатність окремих урядів самостійно забезпечити безпеку імпортованих харчових продуктів. Виробництво, переробка та транспортування харчових продуктів повинні підлягати державному моніторингу від поля до обіднього столу та впливати на імпорту не лише їжі, яка не відповідає всім національним стандартам, але й їжі,

виробництво якої не підлягає нагляду з боку офіційних осіб так само, як якщо б воно вироблялося в країні. Така політика вимагає від країн-експортерів дозволити регулярні перевірки міжнародними інспекторами, це було б політично доцільним, але, за підрахунками фахівців, витратним.

Державні стратегії захисту безпеки імпортованих харчових продуктів мають орієнтуватись на фізичну перевірку та хімічний аналіз імпортованих харчових продуктів, використовувати систему відбору проб усіх імпортованих партій товару. Вони, також мають покладатись на дотримання нормативно-правових стандартів регуляторних систем країн, що постачають імпорт, зосереджуючи більше уваги на портах вивезення харчових продуктів з країн, де контроль безпеки харчових продуктів не відповідає вимогам, відмовляти в допуску харчових продуктів, які видаються фальсифікованими, з неправильним брендом або виробленими в антисанітарних умовах.

Різні системи перевірки імпорту, які використовуються, значною мірою віддзеркалюють різні підходи до контролю за харчовими продуктами внутрішнього виробництва, оскільки вони повинні документально підтверджувати еквівалентність на національному рівні. Міжнародна конкуренція та прагнення до розвитку експорту продовольчих товарів є основними факторами, що призводять до змін у системах безпеки харчових продуктів. У міру підписання угод про вільну торгівлю торговельні суперечки дедалі більше зосереджувалися на технічних стандартах і вимогах до перевірок. Ряд країн змушені переглянути внутрішні стандарти для встановлення еквівалентності з торговими партнерами, встановити зв'язок національних систем безпеки харчових продуктів з міжнародними, що має підвищити безпеку харчових продуктів вдома та відповідати вимогам за кордоном.

Що стосується формування Державних інститутів, що вирішують питання безпеки харчових продуктів (Держпродспоживслужби), то процес почався в 2014 році на базі об'єднання інтересів ветеринарної та фітосанітарної служб, Державної інспекції із захисту прав споживачів та служби санітарно-епідеміологічного нагляду держави [3]. Держпродспоживслужба сьогодні - це

центрального органу виконавчої влади держави, що спрямовує і координує діяльність Кабміну в сфері політики безпеки харчових продуктів, інститут, що визначає показники якості продуктів харчування, ідентифікує їх і реєструє, спостерігає за ринком в межах своїх компетенцій, здійснює державний контроль за додержанням законодавчої бази тощо.

За службою закріплено ряд функцій [19]:

- з реалізації держконтролю в сфері туристичної та оздоровчої діяльності;
- по здійсненню публічної політики в тваринництві, гігієні праці, дозиметричному контролю робочих станцій тощо;
- здійсненні держконтролю і дотриманню вимог якості при регулюванні процесу ціноутворення;

Структурні елементи Держпродспоживслужби зображені на рис. 2.1 [19].

Рис. 2.1. Організаційна структура Держпродспоживслужби

Джерело: сформовано автором на основі [19].

Держпродспоживслужба виконує ряд завдань:

- ідентифікація та реєстрація тварин, карантин та захист рослин, санітарний контроль, ринковий нагляд в межах відповідальності, насінництво та розсадництво, метрологічний нагляд, дотримання законодавчих норм захисту споживача;

- санітарний контроль, державний нагляд, визначення показників безпеки продуктів харчування відповідно до законодавчих норм захисту прав споживачів;

- ринковий нагляд в межах відповідальності.

Таблиця 2.1

Інструменти контролю державних інститутів у сфері безпеки харчових продуктів [28]

Захід	Роки		
	2018	2019	2020
вжиті заходи державного контролю, всього	25213	27120	27578
порушення законодавчих норм в сфері безпечності продуктів харчування			
➤ сфера безпеки і якості продуктів:			
– штрафи	193	220	234
– штрафи, млн. грн.	6,9	6,94	7,2
➤ ветеринарна діяльність			
– штрафи, к-ть осіб;	1064	1097	1108
– штрафи, тис. грн.	169,1	179,2	186,5
порушники законодавчих норм прав споживачів:			
➤ роботи та послуги:			
– перевірені, к-ть	746	904	866
– штрафи, тис. грн.	20,7	26,4	23,05
➤ реклама:			
– перевірені рекламоносії, тис.;	5,2	12,8	8,9
– штрафи, тис. грн.	371,3	615,2	525,3
➤ антитютюнове законодавство			
– перевірені, к-ть суб'єкти;	152	231	197
– штрафи, тис. грн.	476,4	555,7	505,8
➤ якість та безпечність нафтопродукти:			
– перевірені АЗС, к-ть;	98	178	108
– штрафи, тис. грн.	9,64	33,2	10,6
суб'єкти, яким видані письмові вимоги (приписи)	3102	3206	3507
Прийняті розпорядження тимчасового призупинення реалізації продуктів харчування	187	202	215

Джерело: сформовано автором на основі [28].

Законом «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» визначені принципові підходи по забезпеченню безпечності харчових продуктів. Основну ступінь відповідальності, у відповідності до чинного законодавства, за безпеку продуктів продовольства несуть оператори продовольчих ринків, а державні органи здійснюють переважно контрольні функції, таблиця 2.1 [28].

Оцінити рівень безпеки продуктів харчування можна з використанням методу, який визначає показники «безпечності харчових продуктів» від 5.12.2007 №1379 «Деякі питання безпечності харчових продуктів», який включає контрольні показники та їх порогові значення» [8]. Відповідно до добової енергетичної цінності раціону, це сума маси продуктів, та їх енергетична цінність, які спожиті за добу, відповідно до мінімального порогу 2500 ккал на добу, в тому числі продукти тваринного походження повинні бути в структурі харчування не менше 55%. В таблиці 2.2 показники енергетичної цінності раціону.

Таблиця 2.2

**Добова енергетична цінність раціону в Житомирському регіоні
(одна особа) [31]**

Показник та одиниця виміру	Роки		
	2018	2019	2020
Калорійність середньодобового раціону, ккал	2926	2898	2874
продукти тваринного походження	2926	2898	2874
продукти рослинного походження	802	796	782
продукти тваринного походження в структурі раціону (нормативне значення – 55%)	27	27	27

Джерело: сформовано автором на основі [31].

В таблиці 2.2, відображено середньодобові фактичні показники калорійності раціону, як видно з таблиці в житомирському регіоні вони перевищують нормативи, що складають не більше 2500 ккал. Також, добове споживання продукції тваринного походження значно нижче норми і по факту дорівнює 27 %, нормативне значення 55 %. Показники рівня споживання харчових продуктів в Житомирському регіоні, це результат недостатньої

купівельної спроможності основних груп населення для урізноманітнення раціону. В 2022 та 2023 роках, у зв'язку з воєнною агресією в Україну та втратою багатьма працівниками робочих місць відбувається подальше зниження реальних доходів населення в регіоні, що призводить до збільшення неспроможності забезпечувати достатній прожитковий мінімум багатьом групам населення і повноцінно харчуватись. Аналіз досвіду розвинутих країн показує та України в питаннях реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки показує, що головний узагальнюючий критерій покращення політики продовольчої безпеки є зростання рівня і якості життя населення територіальних громад, насичення продуктових кошиків населення корисними та безпечними продуктами харчування доступними для людини.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Аналіз стану механізмів державного управління продовольчою безпекою на міжнародному, національному та регіональному рівнях показав, що інститути публічної влади спільно з суб'єктами ринку та громадськістю мають вирішити ряд проблем по імпортозаміщенню ряду продуктів харчування, розробити заходи з активізації внутрішніх резервів розвитку ринків продуктів харчування та формування їх інфраструктури, запровадити систему міжнародних стандартів безпечності і якості харчової продукції, впровадити інноваційні інструменти публічного адміністрування у вирішенні актуальних питань посилення продовольчої безпеки на рівні територіальних громад, удосконалити шляхи реалізації політики держави в сфері безпеки продуктів харчування.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Аналіз вітчизняного та світового досвіду показує, що багато торговельних підприємств мають типові власні політики та програми, які можуть допомогти органам публічної влади підвищити безпечність харчових продуктів і в більшій ступені відповідати нормативним вимогам. NFPA розробило заходи з управління відкриттям харчових продуктів, боротьби з загрозами підробки та іншими кризами, які можна адаптувати до потреб територіальних громад. В цьому зв'язку, організації споживачів відіграють важливу роль у сприянні безпечності безпеки і якості харчових продуктів, включаючи і регуляторні аспекти. Деякі з цих організацій, наприклад Союз споживачів, Федерація споживачів Америки та Національна ліга споживачів, були створені для загального захисту споживачів. Інші, як-от Центр науки в суспільних інтересах, «Безпечні столи — наш пріоритет» і «Голос громадськості за політику в галузі харчових продуктів і охорони здоров'я», об'єдналися в основному навколо питань безпеки та якості харчових продуктів [38].

Як лідери громадської думки, ці групи зосереджують увагу громадськості на проблемах, що викликають занепокоєння, часто прагнучи покращити регулятивні зусилля та результати. Деякі з них, мають наукові, фінансові та громадські інформаційні ресурси, щоб брати участь у тестуванні продукції та нагляді, а також розповсюджувати результати своїх тестів. Професійні організації теж пропонують експертні знання, щоб допомогти як дослідженням, так і регулятивним процесам.

Оскільки члени цих організацій, як правило, є професіоналами, які працюють у всіх сферах (промисловості, уряді та академіях), ці організації також можуть запропонувати більш збалансований погляд на проблеми в будь-якому секторі продовольчого ланцюга. Так, Інститут харчових технологів (ІФТ); Американське товариство мікробіології; Міжнародна асоціація санітарів

молока, продуктів харчування та навколишнього середовища та Асоціація посадових осіб з харчових продуктів і ліків розробляють і реалізують пропозиції, що стосуються технічних і нормативних питань безпеки харчових продуктів, розробляють і публікують типові кодекси, проводять навчання для промисловості, спонсорують симпозиуми та семінари на щорічних зборах, публікують авторитетні технічні журнали, видають довідники [39].

Університети розвинених країн теж беруть активну участь у системі безпеки харчових продуктів різними способами. Навчання та безперервна освіта для професіоналів є ключовою роллю, яку відіграють науковці. Спеціально розроблені курси навчають інспекторів небезпеці для здоров'я, пов'язаної з харчовими продуктами, процедурам перевірки для виявлення небезпеки харчового походження та методам, які використовуються для усунення цих небезпек. Університети також навчають державних і місцевих регуляторів і проводять періодичні програми з безпечності харчових продуктів для виробників, переробників, роздрібних торговців, дієтологів і медичних працівників.

Завдяки інформаційним програмам та програмам громадської інформації університети допомагають засобам масової інформації та споживачам зрозуміти проблеми безпеки харчових продуктів і діяти відповідно до них, проводять спільні дослідницькі програми. Ці програми надають дані досліджень, необхідні для підтримки змін у правилах безпеки харчових продуктів. Наприклад, правильна оцінка ризику впливу мікотоксину вимагає знань про вплив мікотоксинів під час обробки їжі. Навчають, що переробку, як правило, слід заохочувати, але більше приділяти уваги дослідженням харчової упаковки, виготовленої з перероблених матеріалів що є необхідним, щоб визначити безпеку такої практики, оскільки нехарчові продукти можуть переміститись в перероблені матеріали [33].

Порушення безпеки харчових продуктів можуть дорого коштувати харчовій промисловості та споживачам, тому у більшості країн постраждали споживачі користуються доктриною суворої відповідальності за товар і не

повинні доводити будь-яку провину з боку виробника чи дистриб'ютора, якщо їжа завдає шкоди. Часті випадки зіпсованих харчових продуктів значною мірою сприяли розвитку та поширенню доктрини суворої відповідальності. Хоча доктрина суворої відповідальності (або відшкодування без доказів провини з боку продавця) є суперечливою в деяких контекстах, вона не викликала серйозного супротиву щодо шкоди, пов'язаної з їжею.

Спостереження за хворобами, що передаються через їжу, є обов'язком державних і місцевих відділів охорони здоров'я, які зобов'язані або уповноважені збирати та досліджувати повідомлення про інфекційні захворювання. Хоча конкретні вимоги до звітності відрізняються залежно від регіону, у їх переважній більшості присутні звітування про поширені та серйозні бактеріальні харчові патогени, у більшості країн повідомляють про спалахи харчових захворювань незалежно від причини. Розслідування проводяться з метою виявлення випадків захворювань, визначення їх джерел і контролю спалахів. Відповідальність за первинне розслідування окремих випадків або спалахів може лежати на місцевих і державних департаментах охорони здоров'я [27].

Безпека харчових продуктів від ферми до столу в Україні повинна стати основною національною ініціативою з безпечності харчових продуктів і містити плани щодо розробки елементів вдосконаленої системи нагляду за захворюваннями харчового походження. Публічним інститутам потрібно створити «нову систему раннього попередження для нагляду за хворобами харчового походження», систематично визначати, за допомогою серії опитувань лабораторій, лікарів та популяції - кількість діарейних захворювань і частку цих захворювань, які можна віднести до харчових продуктів.

Важливою національною ініціативою може бути створення мережі молекулярного спостереження для більш точної ідентифікації шляхів передачі патогенів, так лабораторіям охорони здоров'я в різних регіонах потрібно обмінюватись інформацією через національну комп'ютерну мережу. Завдяки цьому, як показує світовий досвід, епідеміологи можуть відстежувати та

виявляти патогени харчового походження в п'ять разів швидше, ніж при попередніх методах спостереження.

Центри ветеринарної медицини повинні створити систему моніторингу для визначення тенденцій резистентності до антимікробних препаратів і змін чутливості. Зразки з діагностичних лабораторій, боєнь, ферм і закладів охорони здоров'я повинні відбиратись та порівнюватись на відносні відмінності. Потрібно розробити національні програми моніторингу здоров'я тварин, щоб забезпечити комплексність системи вимірювання захворюваності та визначення тенденцій та економічного навантаження хвороб у тварин, які вирощують харчові продукти, на місцевому, державному та національному рівнях.

Публічні органи повинні повідомляти про певні захворювання тварин, відповідно до переліку захворювань через національні довідкові центри діагностичних лабораторій, ці центри мають відстежувати реалізацію програм з ліквідації хвороб, деякі імпортовані продукти тваринного походження та повідомляти про випадки захворювань тварин по всій країні. Національна інфраструктура діагностичних лабораторій тварин по всій країні, повинна бути пов'язана з коледжами ветеринарної медицини або департаментами сільського господарства, які забезпечують додаткові шляхи для спостереження за хворобами тварин. Ці лабораторії мають стати основним джерелом інформації для виявлення тенденцій захворювання та нових захворювань, що виникають.

Відповідальність за моніторинг залишків хімічних речовин і забруднень навколишнього середовища в продуктах харчування, сьогодні в Україні несуть різні публічні органи, що не дозволяє посилити і концентрувати відповідальність за використання хімічної речовини, моніторинг залишків хімічної речовини в продуктах харчування, тому потрібно зосередити контроль за харчовими продуктами в спеціалізованих органах на рівні регіонів і територіальних громад, що дозволить ефективніше оцінювати потенційні забруднювачі. Державні органи мають розробити програми технічного керівництва та освіти щодо виробництва та обробки безпечних харчових

продуктів, надання технічних рекомендацій з безпеки харчових продуктів на рівні виробника.

Виробники м'яса, птиці, молочних продуктів, яєць, продуктів харчування, зерна та бобових на рівні регіону повинні отримувати фахову технічну допомогу з питань безпеки харчових продуктів, інспектори та адміністратори, для вирішення питань безпечності харчових продуктів, пов'язаних з переробкою м'яса, птиці та яєць, мають проводити консультації, надавати технічні рекомендації щодо питань пов'язаних з переробкою харчових продуктів. Конференції, медіа-посібники, відео, публікації у співпраці з урядовими установами та створення веб-сторінок з багатими ресурсами є одними з технічних та освітніх інструментів, які потрібно використовувати, що покращить громадське здоров'я, забезпечити дотримання законів, правил і політики, пов'язаних з харчовими продуктами.

Потрібно імплементувати досвід зарубіжних публічних інститутів, які використовують ресурси харчових компаній для надання споживачам безкоштовних телефонних номерів та веб-адрес, щоб поставити запитання та занепокоєння щодо безпеки їхніх продуктів. Потрібно заохотити компанії розповсюджувати брошури чи листівки з інформацією про безпеку харчових продуктів і методи безпечного поводження з харчовими продуктами. В реалізації політики держави в сфері продовольчої безпеки потрібно враховувати, що уявлення громадськості про харчові ризики формують особисту поведінку та поведінку домогосподарств і створюють попит або прийняття урядових дій, пов'язаних з безпечністю харчових продуктів. Адже ризики, пов'язані з хімічними речовинами в харчових продуктах, хвилюють споживачів більше, ніж експертів, тоді як мікробні небезпеки навпаки [33].

Система цінностей, потреби та пріоритети, які застосовують різні сектори, оцінюючи прийнятність ризиків виходять з різних критеріїв, які використовуються громадськістю для оцінки прийнятності ризиків, включали такі атрибути ризику, як знайомство, вибір, контрольованість, запам'ятовуваність, страх, миттєвість, можливість виявлення та справедливість

розподілу, ризиків і переваг. Культурні чинники також відіграють важливу роль у суспільній реакції на питання безпеки харчових продуктів. Сприйняття ризику суспільством і вимоги пов'язані з такими речами, як свобода вибору, державне регулювання, розуміння технологій, довіра до науки, переваги домашньої або натуральної їжі тощо. Один зі способів прорватися «це дати людям краще уявлення про масштаби проблем безпеки харчових продуктів і розуміння людьми себе як експертів».

Відсутність знань про безпечні методи поводження з харчовими продуктами може сприяти ризикованим практикам, а традиційні правила щодо безпечних методів поводження з харчовими продуктами є неповними щодо деяких небезпек безпечності харчових продуктів, таких як ризики, пов'язані з вживанням сирого яйця, мяча тощо. Останні дослідження вказують на те, що загальні помилкові уявлення можуть пояснити те, що багато споживачів не практикують безпечного поводження з харчовими продуктами, вони вважають, що харчові захворювання обмежуються досить легким шлунково-кишковим розладом, який відчувається незабаром після їжі, що проблеми з безпечністю харчових продуктів можна побачити або понюхати, а харчові захворювання та хвороба розглядається як щось, що трапляється з іншими, а не з ними [41].

Зусилля органів влади по управлінню знаннями населення про небезпеки мають важливе значення для підвищення обізнаності про ризики хвороб харчового походження та для збільшення використання громадськістю безпечних методів поводження з харчовими продуктами. Публічним органам потрібно посилити партнерство між державними установами та торговельними асоціаціями, професійними організаціями та групами громадських інститутів для запровадження проектів, спрямованих на сприяння розумінню споживачами дій щодо зменшення ризиків харчового походження та просвітницьку роботу, спрямовану на навчання громадськості щодо безпечного поводження з харчовими продуктами.

Органи влади повинні сприяти інформуванню населення про ключові принципи безпечного поводження з харчовими продуктами, це часто мити руки

та поверхні, запобігати перехресному забрудненню, готувати продукти до належної температури та швидко охолоджувати продукти. Зусилля урядових установ мають бути спрямовані на популяризацію безпечних методів поводження з харчовими продуктами серед населення. Сьогодні безпека харчових продуктів є порівняно невеликою частиною загальних заходів в діяльності органів публічної влади усіх рівнів, на жаль безпека харчових продуктів не стоїть на першому місці в дослідницьких програмах уряду, незалежно від того, чи це вимірюється часткою бюджету, персоналом або укомпетентністю керівництва [39].

Це вимагає надзвичайних зусиль для розробки та координації державної політики та програм посилення безпеки харчових продуктів на регіональному та загальнонаціональному рівнях, зусиль щодо координації дій влади, що пов'язано з зростаючою національною стурбованістю щодо безпеки харчових продуктів. Державна політика безпечного поводження з харчовими продуктами повинна враховувати повсякденну поведінку, уряду потрібно змінити споживчі переваги з однієї марки товару на іншу, використовуючи як рекламу продукту, так і зміну поведінки, пов'язаної з поводженням з їжею. Необхідно посилити увагу, енергію та ресурси, необхідні для досягнення амбітної мети змінити практику поводження з їжею в суспільстві. Потрібні ресурси та постійно діючі програми протягом тривалого часу, щоб повернути довіру громадськості, організувати діяльність професіоналів, волонтерів по популяризації безпечності харчових продуктів.

Уряду потрібно підтримувати програми та мережу науковців в університетах по дослідженню безпеки харчових продуктів, знайти джерела фінансування бюджетів усіх рівнів, залучити інтелектуальні і фізичні ресурси університетів, а також державних і приватних дослідницьких фондів у формі грантів або контрактів, структурованих для задоволення нагальних дослідницьких потреб та регуляторних органів. Переважна більшість університетських досліджень, що фінансуються державними чи приватними

фондами, повинні бути спрямовані на вирішення конкретних державних, регіональних чи місцевих проблем, що мають національне значення.

Університетські дослідження мають підтримуватись приватним сектором в рамках грантів або контрактів з приватними компаніями для проведення досліджень безпеки харчових продуктів. Інформація, отримана в результаті досліджень має поширюватись і бути великим і важливим компонентом національних досліджень безпеки харчових продуктів, нинішня система публічного управління повільно впроваджує нові управлінські технології, які можуть підвищити безпеку продовольства.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Модернізація політики держави в сфері продовольчої безпеки вимагає провадження комплексу заходів та значних інвестицій по реалізації освітніх, консультативних та інформаційних зусиль щодо зміни принципів, форм та методів управління безпекою та якістю продуктів харчування на всіх рівнях адміністрування. Оцінка механізмів управління безпекою харчових продуктів повинна враховувати вплив глобалізаційних процесів та зростання обсягів міжнародної торгівлі харчовими продуктами, зростаючі ризики забруднення. Заходи спрямовані на модернізацію політики держави в сфері продовольчої безпеки повинні бути включені до загальних систем національної безпеки, як пріоритетні, що гарантує уникнення ризиків, пов'язаних з безпекою та якістю продуктів харчування.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі дослідження ми прийшли до висновків, що стабільність та безпечність виробництва та переробки конкурентоспроможного продовольства, як в країні, так і на територіальному рівні залежить від результативності політики держави, модернізації інструментів адміністрування, зміни ролі бізнесу, інститутів громадянського суспільства в механізмах прийняття управлінських рішень..

Органам публічної влади ажливо залучити додаткового фінансові, матеріальні, людські та адміністративні ресурси, поліпшити інвестиційний клімат, посилити інноваційні процеси для реалізації регуляторних функцій держави в сфері безпеки продуктів харчування. Від ферми до столу продовольчі продукти мають стати безпечними, економічно доступними для пересічного споживача, якісними за споживчими властивостями.

Уряд має підтримувати вітчизняного товаровиробника продуктів харчування, розвивати виробничі, переробні і збутові потужності харчової галузі, посилити державно-приватне партнерство, активізувати інститути громадськості, оптимізувати та спростити контрольні функції, трансформувати нормативно-правову базу, ввести міжнародні стандарти якості харчової продукції тощо.

Модернізація політики продовольчої безпеки в умовах природно-кліматичних і геополітичних викликів і незалежатиме від стійкості і конкурентоспроможності бізнесу в харчовій промисловості, розвитку вітчизняної сировинної бази, імпортозаміщення і вирішення проблем економічного зростання. В умовах воєнної агресії продовольча незалежність України формує стійкість соціально-економічної системи до зовнішньої загрози, сприяє комплексному вирішенню проблеми подолання залежності від зовнішнього середовища.

Ефективна політика держави в сфері продовольчої безпеки базується на повному самозабезпеченні продовольчою продукцією, швидкому виявленні та

попередженні ризиків небезпек та загроз, що можуть зашкодити здоров'ю і життю людини. В цих умовах публічне адміністрування повинно носити комплексний характер, бути спрямованим на стабільність і підтримку інновацій в управлінні продовольчою безпекою.

На національному та регіональному рівнях органам влади потрібно мінімізувати адміністративні бар'єри для бізнесу в харчовій промисловості через спрощення механізмів надання фінансової допомоги, шахочення державних проектів та програм розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи : монографія ; за ред. Т. О. Зінчук. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.
2. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: монографія. О. М. Батигіна, В. М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. за ред. В. Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х.: Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Я. Мудрого», 2013. 326 с.
3. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу агропромислового виробництва в контексті розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 3–16.
4. Бабич М. М. Індикатори продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 41–50.
5. Богданович О. А. Актуальність питання продовольчої безпеки. URL: http://www.khntusg.com.ua/fQes/sbormk/vestmk_127/10.pdf.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
7. Гадзало Я. М., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2017. № 1. С. 5–14.
8. Германенко Л. М. Продовольча забезпеченість регіону як передумова національної продовольчої безпеки. *Вісн. Східноєвропейського ун-ту економіки і менеджменту*. 2015. Вип. 1(18). С. 20–27.
9. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020 № 5. С. 6–21.
10. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Земельна реформа: сучасні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 6–20.
11. Голікова К. П. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації національної економіки. Дис. на здобуття

наук. ступ. кандидата екон. наук. спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Запоріжжя, Класичний приватний університет, 2017. 260 с.

12. Гринишин В. Є. Методичні засади оцінки рівня продовольчої безпеки України. *Менеджмент в аграрному секторі економіки: теорія та практика ефективного розвитку*: Матер. IV наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів, студентів з міжнародною участю (Житомир, 29 лист. 2019 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2019. С. 163–164.

28. Гуменюк Г. Д., Слива Ю. В. Стандарти на харчові продукти та їх гармонізація із міжнародними і європейськими вимогами. *Наукові праці НУХТ*. 2015. № 2, т. 21. С. 15–21.

29. Данкевич В. Є. Розвиток земельних відносин в умовах глобалізації: монографія. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2017. 392 с.

30. Доклад о человеческом развитии 1994: ПРООН. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf.

31. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект. Львів : Львівський держ. аграр. ун-т, 2007. 394 с.

32. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=&ed=2004_12_08&dtm.

33. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/sustainable-development-report/the-2030-agenda-for-sustainable-development.html>.

34. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.

35. Про державну цільову підтримку сільського господарства України : Закон України № 1877-IV від 24.06.2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.

36. Про затвердження Методики розрахунку індексів реальної заробітної плати: Наказ Державної служби статистики України від 11.09.2012. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1950-12#Text>.

37. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення : Постанова КМУ від 01.10.2016 р. № 780. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 23.05.2020).

38. Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 02.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-17#Text>. (дата звернення: 23.05.2020).

39. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. № 2469-8 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 20.06.2020).

40. Про основи національної безпеки України: Закон України від 10.06.2003. № 964-4 (втратив чинність). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>. (дата звернення: 20.06.2020).

41. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України № 1877-IV від 18.10.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV#Text>.

42. Про продовольчу безпеку України : проект Закону України № 8370-I від 28.04.2011. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html (дата звернення 16.05.2020 р.).

43. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>. (дата звернення: 20.06.2020).

44. Продовольча безпека : сутність, стан та особливості забезпечення : монографія / керівник авт. кол. проф. І. В. Федулова. К. : Кондор-Видавництво, 2013. 468 с.

45. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL:

<http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154>.

46. Урба С. І. Теоретико-методичні засади оцінки продовольчої безпеки держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 25. Ч. 1. С. 106–111.

47. Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна*. 2019. Вип. 9. С. 133–144.

48. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.